

III. Gimnazija Maribor
Gosposvetska cesta 4
2000 Maribor

Naravna in kulturna dediščina Evrope

Kazalo

Merila za svetovno kulturno dediščino.....	3
Merila za svetovno naravno dediščino.....	4
UNESCOva svetovna dediščina.....	5
Berlinski zid.....	6
Brandenburška vrata.....	6
Kraški pojavi.....	7
Gejzir.....	8
Blatno jezero.....	8
Plitvička jezera.....	9
Dioklecijanova palača in srednjeveški Split.....	10
Ohridsko jezero.....	10
Rezervat Biosfere v Delti Donave.....	11
Rezervat Biosfere Srebarna.....	12
Hal Saflieni : Hipogej.....	13
Muzej na prostem Holloko.....	14

Merila za svetovno kulturno dediščino

- Spomenik predstavlja mojstrovino človeških ustvarjalnih genijev.
- Kaže pomembno izmenjavo človeških vrednot v času znotraj kulturnega območja, na področju arhitekture ali tehnologije, spomeniških umetnosti, načrtovanja mest ali krajinskega načrtovanja.
- Je edinstven dokaz kulturne obstoječe ali izumrle tradicije ali civilizacije.
- Je izreden primer tipa zgradb ali arhitekturne ali tehnološke zbirke ali pa krajine, ki prikazuje pomembno stopnjo v človeški zgodovini.
- Je izreden primer tradicionalnih človeških naselij ali rabe tal, ki je značilna za določeno kulturo, še posebej, če je ta postala ranljiva zaradi vplivov ali nepovratnih sprememb.
- Je neposredno ali jasno povezana z dogodki ali živimi tradicijami, z zamislili ali prepričanji, z umetniškimi in literarnimi deli izrednega svetovnega pomena.

Kulturna dediščina je vse tisto, kar je rezultat ustvarjalnosti človeka in njegovih različnih dejavnosti, družbenega razvoja in dogajanj, značilnih za posamezna obdobja v slovenskem prostoru. Zaradi njihove zgodovinske, kulturne in civilizacijske sporočilne vrednosti je spoštovanje in varovanje kulturne dediščine zaveza naroda in vsakega posameznika.

Merila za svetovno naravno dediščino

Naraven spomenik mora zadoščati enemu od naslednjih meril, da je lahko sprejet na seznam svetovne dediščine:

- Izhaja iz pomembnega obdobja oziroma stopnje v zgodovini Zemlje ter nosi informacije o življenju, geologiji, zemeljskih oblikah, fiziogeografiji.
- Gre za tekoči ekološki ali biološki proces evolucije kopenske ali vodne združbe.
- Gre za izreden naraven pojav, izjemno naravno lepoto.
- Gre za značilni naravni habitat, namenjen ohranjanju biotske raznovrstnosti na mestu samem.

Naravna dediščina je vse tisto bogastvo žive in nežive narave, v katero je bil rojen človek.

Prav zato mora človek z njo ravnati kar najbolj zavedno, odgovorno in občutljivo. Za ohranjanje naravne in kulturne dediščine sicer skrbijo posebne strokovne službe (zavodi), državne in občinske upravne službe ter ustanove (muzeji), vendar se skrb za to vedno najprej začne pri vsakem posameznem človeku.

UNESCOva svetovna dediščina

UNESCOva svetovna dediščina zajema območja, ki so pod zaščito organizacije UNESCO bodisi kot kulturna ali pa kot naravna dediščina. Unescov seznam svetovne dediščine leta 2008 šteje 878 krajev, pri čemer jih je 679 kulturnih spomenikov, 174 naravnih, 25 pa mešanih in so v 145 državah.

Znamenitosti obravnava mednarodni Svetovni program dediščine (*World Heritage Programme*), upravljan s strani UNESCOvega komiteja (*World Heritage Committee*). Komite predstavlja 21 držav, ki jih za 4-letni mandat izvoli generalna skupščina.

UNESCOv program izbira, imenuje in ohranja znamenitosti izjemnega kulturnega ali naravnega pomena za človeštvo. Pod določenimi pogoji lahko te znamenitosti pridobijo finančna sredstva iz Fonda svetovnih znamenitosti (*World Heritage Fund*). Program je bil ustanovljen s konvencijo o zaščiti in ohranitvi svetovne kulturne in naravne dediščine na konferenci UNESCO-a, 16. novembra 1972. Odtlej je 185 držav ratificiralo konvencijo.

Berlinski zid

Berlinski zid je bila prepreka, dolga preko 150 km, ki je med letoma 1961 in 1989 delila vzhodni in zahodni Berlin.

Danes je od berlinskega zidu ostalo le malo. Najbolj znan ostanek stoji med Hauptbahnhof in Oberbaumbrücke. Ta ostanek so leta 1990 zaupali v »oskrbo« East Side Gallery in ga imenovali za državni spomenik. Drugi ostanek zidu se nahaja na Niederkirchenstrasse. Ti ostanki niso originalni, ampak so jih na novo zgradili. Na nekaterih mestih še vedno stojijo opazovalni stolpi, npr. v bližini Sonnenallee. Sled, kjer je stal zid je na nekaterih mestih še vedno dobro vidna. Večinoma tam danes vodi kolesarska steza.

Brandenburška vrata

Stojijo na zahodnem delu bivšega razdeljenega Berlina in predstavljajo razpoznaven simbol mesta. Veliko pomembnih dogodkov v zgodovini Berlina je povezanih prav z brandenburškimi vrati kot z mestnim in državnim simbolom. Postavljena so bila na zahtevo Friedricha Wilhelma II, zgradil pa jih je Karl Gotthard Langhans med letoma 1788 in 1791.

Vrata so sestavljena iz dvanajstih dorskih stebrov, po šestih na vsaki strani. Nad vrati je kvadriga z boginjo miru, ki se vozi v slavnostni kočiji.

Čeprav se izgled Brandenburških vrat skozi zgodovino ni spremenil, pa se je skozi čas spreminjal njihov pomen. Ko je leta 1806 Napoleon osvojil Berlin, je kvadrigo odnesel v Pariz. V času nacistične Nemčije so si vrata »prilastili« nacisti kot simbol svoje moči in zmage. Leta 1945 so vrata prišla v last vzhodno - in zahodnonemške vlade, leta 1961 pa so vrata postala del Berlinskega zidu in bila tako zaprta za javnost. Župan Richard von Weizsäcker je takratno situacijo opisal: »Dokler bodo Brandenburška vrata zaprta, bo problem Berlinskega zidu ostal odprt.« Ko je leta 1989 berlinski zid padel in je zahodnonemški kancler Helmut Kohl zakorakal skozi vrata proti vzhodnonemškemu premieru Hansu Modrowu, so vrata simbolizirala svobodo in složnost mesta.

Kraški pojavi

Madžari zelo cenijo svoj sicer skromni kras. Tako je na primer jama **Baradla** bogato opremljena za turizem, saj v njej potekajo celo koncerti. Ta jama je del večjega slovaško-madžarskega sistema jam, ki pa zaradi državne meje ni proučen kot enota. Šele v zadnjih letih so ozemlje na obeh straneh meje proglasili za narodni park in začeli odstranjevati železne pregrade, ki so v rovih zaznamovale mejo.

Poljska se dolgo ni zavzela za ohranitev krasa, ki je tod starejši in zato brez izrazitih površinskih oblik. Razen nekaterih apnenčastih jam, je kraško poreklo opaziti le v rudnikih in ponekod na površju z osamelimi tvorbami kapniškega izvora. V Poljskih jamah so našli veliko ostankov praživali, nekatere še iz miocena.

Na **Slovaškem** je največja in najlepša jama **Demänovská jaskyňa** v treh delih, ki skupno obsegajo več kot 20 km. Na vzhodnoslovaškem krasu, ki se lokalno imenuje Slovenský kras, je blizu 200 jam in brezen raznih velikosti. Najdaljša jama je Domic, ki se preko državne meje z Madžarsko imenuje Baradla, ki so jo nekdanje najbolj poznali tihotapci.

Švica se razumljivo lahko pohvali z visokogorskim krasom, ki je tudi turistično precej znan, kakor pač ostali kraji države. Najbolj zanimiva je jama **Höhlloch**, najdaljša v Evropi (okoli 120 km), po kateri v spodnjih nadstropjih teče voda. Baje so jamarji, ki jo obiskujejo, vedno bogato opremljeni s potrebščinami za preživetje, saj se je že velikokrat zgodilo, da je voda nenadoma narasla in za več tednov preprečila raziskovalcem izstop.

Ukrajina je država z največjimi jamami v Evropi (**Optimističeska jama** 208 km, **Ozerna** jama 111 km, **Zoluška** 90 km), a se trenutno ne zavzema preveč za njihovo raziskovanje. Tudi jamski turizem še ni razvit.

Gezír

Gezír je termalni izvir na Zemljini površini, ki v presledkih bruha vrelo vodo in paro v zrak. Ime po islandskem vrelcu Geysir. Iz vode gezírja se v velikih količinah izloča kremenova siga ali gezírít. Gezírji so večinoma na aktivnih vulkanskih območjih (Islandija, Nova Zelandija, Čile, narodni park Yellowstone v ZDA).

Vročá kamnina globoko pod površjem segreje vodo v podzemski shrambi do vretja. Pritisk požene vodo v curku navzgor. Ko se shramba spet napolni in voda segreje, gezír ponovno brizgne. Ko se gezír umiri, se v določenem časovnem presledku vse ponovi.

Gezír deluje na principu stalnega vira vode in podzemnih rovov, ki delujejo kot nekakšne cevi, ko pa se nabere dovolj pritiska voda brizgne na plano. Vročá voda prinaša na površje raztopljeno kremenico, ki se izloča ob ustju gezírjev. Včasih kremenica zatesni kakšnega od rovov in narava gezírja se popolnoma spremeni.

Gezír je redek naravni pojav, ker zahteva kombinacijo vode, toplote in podzemne rove. Ta kombinacija obstaja na Zemlji le na petih mestih.

Blatno jezero

Je jezero v zahodnem delu Madžarske in hkrati tudi največje jezero v srednji Evropi. Poleg Nežiderskega jezera je to tudi edino srednjeevropsko stepno jezero. Nahaja se nekaj več kot 80 km jugozahodno od Budimpešte oz. okoli 70 km vzhodno od meje s Slovenijo pri Lendavi.

Jezerska gladina je na nadmorski višini 104 m, njegova površina je 592 km², v povprečju je globoko 3,2 m, največ pa 11 m. Prostornina vode je tako ok. 1,9 km³. Jezero je podolgovate oblike v smeri jugozahod - severovzhod, dolžina v tej smeri je pribl 77 km, široko pa je med 4 in 15 km. Jezero ima dve izraziti kotanji, ki ju loči polotok Tihany. Severna obala je strmejša kot na jugu. Voda je zaradi peščenega in plitvega dna zelo motna. Najpomembnejši pritok je reka Zala. Naravnega odtoka ni, po

potrebi odvajajo vodo skozi umetni kanal Sió v reko Kapos in naprej v Donavo.

8

Največje mesto ob jezeru je Keszthely, ostala pomembnejša mesta ob obali so še Siófok, Fonyód in zdraviliško mesto Balatonfüred. Pomembnejši mesti nedaleč od jezera sta Veszprém in Székesfehérvár.

Vzdolž južne obale vodi pomembna cestna in železniška povezava med Budimpešto in Hrvaško oz. Slovenijo. Železniška proga sicer v celoti obkroža jezero. Severno in južno obalo povezuje (zlasti poleti) tudi nekaj trajektnih linij.

Plitvička jezera

Narodni park Plitvička jezera se razprostira med bukovimi gozdovi in zavzema površino 192 km². To veličastno delo narave predstavlja eno največjih atrakcij v Evropi. Šestnajst jezer v čudovitih plavozelenih pastelnih barvah, v katerih se zrcalijo gosti gozdovi na obronkih Male Kapele in Plješivice, se v slapovih zlivajo eno v drugo in ustvarijo edinstveno in neponovljivo celoto.

Delijo se na gornja jezera (Proščansko jezero, Ciganovac, Okrugljak, Batinovac, Veliko jezero, Malo jezero, Vir, Golovac, Milino jezero, Jezerce, Burgeti in Kozjak) in na spodnja jezera (Milanovac, Gavanovac, Kuleđerovac in Novakovića Brod). Najvišje je Proščansko jezero (na višini 639 mnm), najnižje pa Novakovića Brod (503 mnm).

Od najvišje ležečega jezera, ki dobiva vodo iz *Bijele in Crne rijeke* se vrstijo jezera različnih velikosti, globlin, barv in oblik. Ko pa se vode najnižje ležečega jezera, Novaković Broda, ki padajo okrog 30 m globoko pričnejo stekati z vodammi *Plitvičkega potoka*, ki pada v slapu okoli 78 m globoko, nastane tok reke Korane. Jezera povezujejo steze in poti, kar obiskovalcem omogoča, da se lahko docela spoznajo in uživajo v lepoti in miru tega prekrasnega naravnega pojava.

Dioklecijanova palača in srednjeveški Split

Cesarjeva palača je eno izmed najpomembnejših del poznoantične arhitekture, ne samo po ohranjenosti posameznih izvirnih delov in celine, ampak tudi po nizu originalnih arhitektonskih form, ki oznanjajo novo zgodnjekrščansko, bizantinsko in zgodnesrednjeveško umetnost.

Katedrala je zgrajena v srednjem veku s pomočjo materialov antičnega mavzoleja. Romanistične cerkve iz dvanajstega in trinajstega stoletja, srednjeveške utrdbe ter gotske, renesančne in baročne palače se nahajajo znotraj rimskega obzidja, ustvarjajoč harmonično celino.

Ohridsko jezero

Je jezero, ki leži na meji med jugozahodnim delom Republike Makedonije in vzhodnim delom Albanije. Ime je dobilo po mestu Ohrid, ki leži na severovzhodnem delu obale. Znano je po svoji kristalno čisti vodi, ki omogoča pogled do globine 22 metrov. Površina jezera je 358,2km². Največja širina znaša 14,8 km, dolžina jezera pa je 30,8 km. Dolžina celotne obale je 87,5 km.

Ohridsko jezero se šteje med večja evropska jezera, med katere spadata tudi Ženevsko jezero, Bodensko jezero idr. Na jugu Evrope je eno največjih, a hkrati tudi eno od najglobljih jezer. Globina seže do 289 m.

Lega jezera je v globoki in zaprti kotlini. Z vseh strani, še posebej z zahodne in vzhodne strani, ga obkrožajo visoke gore. Na vzhodu je gora Galičica (2255 m), na zahodu pa Mokra Planina in Jablanica (1945 m).

V jezero se zliva 40 rek, od tega 23 na albanski in 17 na makedonski strani.

Ohridsko jezero se ponaša z edinstvenim ekosistemom, bogatimi endemskimi in redkimi rastlinskimi in živalskimi vrstami. Posebnost jezera je nastala zaradi geografske izolacije in velike geološke starosti.

Zahvaljujoč bogati kulturi skozi zgodovino je bilo Ohridsko jezero in mesto Ohrid leta 1980 proglašeno za svetovno kulturno dediščino, pod zaščito Unesca. **10**

Rezervat Biosfere v Delti Donave

LEGA: Romunija, ob črnomoški obali v okrožju Tulcea, med rekami Kilija, Sulina in Sfintu Gheorghe.

POVRŠINA: 6792 km²

Za naravno dediščino je bil razglašen leta 1991.

Mogočna Donava teče skozi 8 držav. Na koncu se v delti razdeli na tri rokave: Kilijo, Sulino in rokav Sfintu Gheorghe. Pragozdovi močvirja, mlake in poplavni otoki te delte so največje enotno močvirje v Evropi. Delta se je z odlaganjem peska in mulja v velik zaliv začela oblikovati šele pred 11.000 leti.

Poplave, erozija zaradi vetra in voda pa nenehno spreminjajo njeno podobo in jo podaljšajo povprečno za 40 metrov na leto. Močno vijugav rokav Sfintu Gheorghe na jugu je dolg 110km in je najdaljši naravni kanal. Za ladje je ploven le srednji in najmanj vodnati rokav Sulina, in sicer do pristanišč Galati in Braila.

Reke delte kot velikanske arterije odvedejo po 5000 kubičnih metrov vode na sekundo – v dveh minutah torej toliko, kolikor znaša dnevna poraba mesta z milijonom prebivalcev.

V labirintu neštevilnih kanalov se dvigajo otočki, na gosto porasli s trstičjem, ostricavkami in rogozom. Na peščenih gričih blizu morja rastejo pragozdovi.

Različna vegetacija in zgodno podnebje v delti omogočata, da tu živi mnogo živalskih vrst. Med 300 vrstami ptic je tudi kormoran. Tu živi približno 2500 parov oz. več kot 60% vseh kormoranov na svetu. Domnevajo, da tu prezimi pol milijona divjih gosi in tako deli hrano s polarnimi, čopastimi in žličastimi racami. Ob kodrastih in rožnatih pelikanih, rjavi plevici, velikih in malih čapljah preži na plen tudi črni orek. V okolici domujejo tudi divje svinje, volkovi, lisice in risi.

Prebivalci delte so predvsem priseljenci iz Rusije, pripadniki turških in tatarskih manjšin, ki se preživljajo z ribolovom in živinorejo, toda industrijsko izkoriščanje in odplake ogrožajo njihov obstoj. Prebivajo v hiškah narejenih iz lesa in ila.

Rezervat Biosfere Srebarna

LEGA: na bolgarsko-romunski meji

POVRŠINA: 600 hektarov

Za naravno dediščino je bil razglašen leta 1983

Srebarna ali Srebrno jezero je za vodne ptice obljubljeni dežela. Zanj je vedel avstrijski raziskovalec Balkana Felix Philipp Kanitz že leta 1863. Bil je prvi, ki je natančneje raziskoval bregove jezera, zaraščene s trstiko, visoko do 4 metre. Trgovci s perjem so takrat že lovili po Sreborni.

Ornitologi so na brežinah povprečno le meter in pol globokega jezera odkrili skoraj vse vrste ptičev, kar jih živi v Bolgariji. Kakšnih 100 vrst stalno prebiva na tem območju, za 80 vrst ptic selivk pa je Srebarna zavarovano vmesno počivališče. Kljub skromnemu obsegu je jezero eno izmed najpomembnejših vlažnih območij v Evropi. Dokler niso leta 1949 zgradili jezera je Donava ob povodnjih redno preplavljala celotno območje jezera, tako da se je spremenilo v neprehodno močvirje. Reko so končno umetno usmerili tako, da sose močvirnati odseki lahko posušili. Kanal, ki so ga speljali leta 1978, je jezero Srebarna znova povezal z Donavo. Čeprav se zdi človekov poseg koristen, jezero vendarle še vedno večinoma napajajo podzemski kraški tokovi.

Številni pelikani, kormorani, plevice ter jezerski in belorepi orli se na Srebrnem jezeru dobro počutijo. Tu se je udomačilo tudi 39 vrst sesalcev, med njimi podlasica in vidra. Med 21 vrstami dvoživk in plazilcev najdemo želve, belouške, pupke in različne vrste žab.

Varuhi narave so zelo zadovoljni, ker v bližini rezervata nikoli ni bilo industrije.

Hal Saflieni : Hipogej

LEGA: v občini Paola, v predmestju glavnega mesta Valeta

Za kulturno dediščino je bilo razglašeno leta 1980.

Hipogej Hal Saflieni so verjetno zgradili okoli leta 2500 pr. n. št. , morda pa že mnogo prej. Graditelji so s primitivnim kamnitim in koščnim orodjem v skalovje izdoblili svetišče, ki obsega tri nadstropja. Površina znaša skoraj 150 m². Zdaj je edini znani primer podzemnega svetišča iz bronaste dobe.

Nekdanji prebivalci Malte so tukaj sprva verjetno častili boginjo plodnosti, ki jo strokovnjaki imenujejo Hal saflienska Magna Mater. Svetišče so kasneje uporabljali kot grobnico.

V glavni dvorani hipogeja lahko vidimo mogočne stebre in preklade, ki pričajo o neverjetni stavbarski spretnosti graditeljev. Zdi se da so megalitno arhitekturo malteških prazgodovinskih svetišč tukaj prenesli v podzemlje.

Na tleh so odprtine v obliči črke V in nekateri arheologi menijo da so tam privezali ovce in koze, ki so jih darovali bogovom.

Spiralasti vzorci, naslikani z rdečo okro, krasijo predvsem stene v Okrašeni dvorani. Tu lahko vidimo tudi vgravirano roko. V naslednji sobi so svečenice ali svečeniki verjetno razglašali prerokbe. Ta soba ima izjemno akustiko, tako da glasovi zvenijo mogočno in hkrati skrivnostno popačeno. V glavni dvorani so odkrili majhna kipca dveh spečih žensk. Po teh kipcih bi lahko sklepali, da so v hipogeju izvajali rituale, pri katerih so svečenice v snu pričakovale božji navdih ali razodetje.

Kasneje so hipogej Hal Saflieni uporabljali kot grobnico. V stoletjih so v sobah in hodnikih svetišča pokopali več kot 7000 ljudi.

Muzej na prostem Holloko

LEGA: pokrajina Nograd, severovzhodno od Budimpešte

POVRŠINA: 141 hektarov

Za kulturno dediščino je bil razglašen leta 1987

Zakon iz leta 1781 je prepovedoval gradnjo lesenih hiš v vasi Holloko, a prebivalci se zanj niso zmenili. Kadar koli je ogenj ta kraj upepelil, so ga vsakič obnovili v vseh podrobnostih v tradicionalnem polovskem slogu.

Zgodovinsko jedro obcestne vasi Holloko s cerkvijo, pokrito s skrilasto streho, je zadnjič pogorelo leta 1909. Iz tistega časa se je ohranilo 126 hiš in gospodarskih poslopij, zaradi katerih velja danes Holloko za najlepšo madžarsko vas.

Graditelji vasi so bili potomci turških Kumanov, ki so v srednjem veku zbežali pred Mongoli z obal Kaspijskega morja in prišli na Madžarsko. Polovci, kakor so pleme poimenovali kasneje, so svoje naselje zavarovali z gradom, ki je bil zelo pomemben v obdobju husitskih bojev.

Na seznam svetovne kulturne dediščine je bila uvrščena kot edina obljudena vas. Prvotna podoba obdelovalnih površin je ostala skoraj nedotaknjena.

Prebivalci vasi se ukvarjajo z kmetijstvom, saj jim je ta poklic ostal podedovan.

Literatura:

* Internet:

http://www.otroci.gov.si/index.php?option=com_content&task=view&id=23&Itemid=255&mlid=403

http://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_spomenikov_svetovne_dedi%C5%A1%C4%8Dine_v_Evropi

http://www.mvzt.gov.si/si/delovna_podrocja/unesco/

<http://www2.arnes.si/~osljbg2s/kd/nkd.html>

* Knjige:

- SVETOVNA DEDIŠČINA; Naravne in kulturne znamenitosti, UNESCO
(Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1991)

- DEDIŠČINA EVROPE; Hans-Georg Gadamer
(Založba Nova revija, Ljubljana 2007)

- SEVERNA IN VZHODNA EVROPA, ARKTIKA
(Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1994)

- SREDNJA IN ZAHODNA EVROPA
(Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1995)

- JUGOZAHODNA IN JUŽNA EVROPA
(Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1995)

- SVETOVNA DEDIŠČINA V JUGOSLAVIJI;
Naravne in kulturne znamenitosti, UNESCO
(Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1990)

